

УДК 340.13:347.155

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.39>**Володимир Січевлюк,**

канд. юрид. наук, доцент,

докторант Інституту держави і права імені В.М. Корецького

Національної академії наук України

СКЛАДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ОБ'ЄДНАНЬ ОСІБ: ТЕОРЕТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ТА ПРИКЛАДНІ ВТІЛЕННЯ

У статті висвітлюється сутність явища «складна правова суб'єктність», окреслюється коло її носіїв, а також досліджується питання, якою мірою узгоджуються між собою в ключових моментах, з одного боку, концепти загальної теорії права, що стосуються цього явища, а з іншого – положення господарсько-правової доктрини й сучасне господарське законодавство. Локальним предметом дослідження є правосуб'єктність, властива об'єднанням осіб, які діють у сфері господарювання.

Ключові слова: правова суб'єктність, правоздатність, деліктоздатність, дієздатність, проста правова суб'єктність, складна правова суб'єктність, правосуб'єктність об'єднання осіб.

Постановка проблеми. Категорія «правова суб'єктність», а також поняття, що її конкретизують, поступово набувають дедалі більшого значення в процесі поглибленого пізнання сучасною теорією права сфери суб'єктності учасників правовідносин. Однак до останнього часу майже не здійснювалась «наскрізна» верифікація знань, яка дала б змогу зафіксувати міру втілення, так би мовити, «чистої сутності» явища правової суб'єктності, висвітленої її категоріальним аналізом на рівні загальної теорії права, у реальній законодавчій матерії й у здобутках галузевої науки.

Між тим явище правової суб'єктності перебуває в процесі постійної еволюції, яка є відповіддю на потребу у правовому забезпеченні дедалі складніших форм економічної, політичної та іншої взаємодії різноманітних соціальних суб'єктів. Складні форми сучасної правової суб'єктності потребують проведення таких досліджень, що особливо актуально. На нашу думку, дуже значною мірою це твердження стосується правосуб'єктних характеристик тих об'єднань, які утворюються особами (як базовими суб'єктами права) в одній із визначальних сфер суспільної діяльності, а саме у сфері господарювання.

О. Віхров у монографічному дослідженні приєднується до ідей В. Мамутова та відзначає, що організаційно-господарські правовідносини, як і більшість господарських правовідносин, є переважно складними, тобто вміщують декілька самостійних елементів, «які становлять у системі єдність спрямованої дії». Складне правовідношення, на його думку, «може бути розглянуте як ієрархічна система складових правовідносин з декількома рівнями, що об'єднують підсистеми і на

найнижчому рівні елементарні правовідносини» [1, с. 157–159]. Ідея про існування складних ієрархій правовідносин наштовхує на думку про аналогічні системні зв'язки у сфері правосуб'єктності сторін таких правовідносин.

І. Кравець надає визначення поняттям «господарська система» та «суб'єкт організаційно-господарських повноважень», підкреслюючи, що останні є центрами сучасних господарських систем. Однак дослідниця обходить своєю увагою проблеми правосуб'єктності, властивої таким утворенням, незважаючи на те що відповідні погляди раніше висловлені в господарській доктрині (зокрема М. Коняєвим) [2, с. 91–93].

О. Мілаш вважає основною ознакою господарського об'єднання його організаційну єдність, поява якої може супроводжуватися як виникненням нового елемента господарської інфраструктури (наприклад, об'єднання підприємств), так і без такого. На її переконання, про існування організаційної єдності між суб'єктами господарювання свідчить: а) спільність їхніх цілей; б) наявність спільної програми у вигляді локального акту й в) існування в господарського об'єднання власних органів управління [3, с. 45].

Мета статті – відстежити те, якою мірою в ключових моментах узгоджуються між собою, з одного боку, концепти загальної теорії права, що стосуються явища складної правосуб'єктності, а з іншого – положення господарсько-правової доктрини та сучасне господарське законодавство. Локальним предметом дослідження є правосуб'єктність, властива об'єднанням осіб, які діють у сфері господарювання.

Виклад основного матеріалу. Складна правосуб'єктність є досить розповсюдженою формою існування цього правового явища. Вона виявляє себе у вигляді субординованої або скоординованої системи, елементами якої є правосуб'єктності поєднаних між собою осіб і/чи інших суб'єктів права. Підтримання цілісності системи складної правосуб'єктності є умовою збереження та/чи розвитку елементів, що її утворюють. Із цієї причини функціональні зв'язки цілого (тобто системи) завжди певною мірою домінують над правосуб'єктними характеристиками елементів (тобто частин цілого) та впливають на їх наповнення, оскільки мають для останніх значне або вирішальне значення.

Явище складної правосуб'єктності не знає обмежень у галузевій локалізації. Більше того, у ньому, на нашу думку, можуть поєднуватися та органічно доповнювати один іншого потенціали всіх галузей права, хоча й у різних конфігураціях і в неоднакових співвідношеннях. Наприклад, у правосуб'єктності міста ми бачимо синтез конституційної, адміністративної, господарської, фінансової, екологічної та багатьох інших галузевих сторін правової суб'єктності.

Складна правосуб'єктність розповсюджена, серед іншого, також і у сфері господарювання, де, на наш погляд, вона є властивою для:

- утворень, які діють на основі організаційно-господарських договорів;
- договірних об'єднань, які підлягають державній реєстрації;
- об'єднань підприємств;
- утворень, які ґрунтуються на відносинах корпоративного контролю;
- адміністративно-територіальних одиниць, тобто населених пунктів – села, селища, міста, та регіонів – району, області, автономної республіки (реалізується відповідними органами місцевого самоврядування в інтересах територіальних громад);
- держави (як цілісної сукупності її відносно автономних органів, наділених господарською компетенцією), що діє в інтересах Українського народу;
- країни загалом у відносинах з іншими країнами, де Україна постає як правосуб'єктна цілісність народу й держави.

Цей перелік не є виключним і після додаткових досліджень і за наявності відповідних підстав може бути доповнений іншими позиціями. Дотримуючись обраної теми, звернемося до розгляду перших чотирьох із наведених вище об'єктивізацій складної господарської правосуб'єктності, порівнюючи теоретичний і прикладний аспекти їх відображення

У доктрині господарського права ствердилося переконання, за яким у кожному господарському договорі наявний певний організаційний елемент [4, с. 140], однак різною мірою. Учені-господарники зійшлися у спільній думці, що ті господарські договори, у яких організаційний аспект домінує над усіма іншими, є організаційно-господарськими. У цій галузевій доктрині вони розуміються однією з підстав виникнення [5, с. 38] і правовою формою реалізації так званих організаційно-господарських відносин.

Господарсько-організаційні договори часто слугують способом поєднання учасників відносин у сфері господарювання в певні тимчасові, однак достатньо сталі організації з власною метою діяльності. У рамках відповідних договірних конструкцій виникають співтовариства, відмінні від механічної сукупності їх учасників; у відносинах з іншими суб'єктами права вони постають організаційно цілісними утвореннями, наділеними складною правосуб'єктністю, однак позбавленими статусу юридичної особи.

Об'єднання на основі договору про спільну діяльність є класичним видом прикладом такого договірного поєднання осіб. У разі об'єднання учасниками майнових вкладів договір про спільну діяльність поєднує його сторони в так зване «просте товариство» (ч. 2 ст. 1130 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України). Як відзначено в літературі, «це єдиний вид товариства, яке не є юридичною особою» [8, с. 693]. Відповідно, даючи легальну дефініцію договору про спільну діяльність, український законодавець цілком обґрунтовано:

а) іменує осіб, пов'язаних договором про спільну діяльність, водночас і «сторонами», й «учасниками». Відзначимо, що статус учасника не є характерним для договірних зобов'язань, ним зазвичай позначаються носії корпоративних прав господарських організацій зі статусом юридичної особи;

б) підкреслює, що юридична особа на підставі договору про спільну діяльність не виникає. Тим самим законодавець непрямим визнає наявність в об'єднань, які діють на підставі договору про спільну діяльність, власної правосуб'єктності;

в) указує на існування в учасників договору про спільну діяльність певної мети, що не суперечить законові. У цьому зв'язку доцільно зауважити, що досягнення певної мети, знову ж таки, найчастіше є мотивом для заснування саме юридичних осіб, яким властива цільова, тобто спеціальна, правосуб'єктність.

Унаслідок аналізу чинного законодавства (зокрема, ст. 1135 ЦК України) бачимо, що

управлінські повноваження в простому товаристві його учасники можуть реалізовувати спільно (тобто на засадах рівності) або ж у форматі певної договірної ієрархії субординаційного виду (коли управлінські функції здійснює одна чи декілька сторін договору, втілюючи єдиний для всіх його сторін надіндивідуальний інтерес, що формалізований у вигляді мети договору). У другому випадку просте товариство існує у вигляді структурованої системи, наділеної організаційним центром, здатним ефективно впливати й на стан системи загалом, і на кожен її елемент зокрема. Як свідчить досвід, саме така договірна конструкція найчастіше застосовується на практиці, оскільки в ній істотно полегшується хід управлінських процесів.

З метою досягнення надіндивідуальної мети уповноважений суб'єкт, діючи в межах субординаційного договору простого товариства, вливає на інших суб'єктів, воля яких зв'язана договірними вузами, а також, що важливо, і сам підкоряється визначальній потребі досягти встановленої договором цілі. Отже, скріплена договором простого товариства організація постає як виділена та цілісна правосуб'єктна система, наділена:

а) власною метою

та

б) своєю формою волі, яка з необхідністю домінує над індивідуальними волями учасників договірному утворенню. Відзначимо, що така воля є виділеною, реальною, однак несамостійною за формою існування, оскільки вона, по-перше, формується у сфері волеутворення сторін договору, по-друге, об'єктивує себе також через вияви їх, тобто сторін договору, особистої волі.

Має місце специфічний внутрішній вольовий компроміс кожного з учасників договірному співтовариству осіб, метою якого є підтримання правової суб'єктності та успішної діяльності останнього. Із цього приводу Т. Колянковська доречно відзначила, що в організаційному договорі «сторони добровільно погоджуються на певні обмеження свободи своїх дій, розраховуючи отримати при цьому впевненість у тому, що придбавають можливість досягнення цілей майбутніх майнових відносин» [9, с. 186]. Учасники договору, не втрачаючи власної правосуб'єктності, вимушені певною мірою й тимчасово обмежувати її в інтересах договірному цілого, тим самим вони діють відповідно до своїх довгострокових стратегічних інтересів.

Від юридичних осіб договірні колективні утворення відрізняються відсутністю в них власних органів управління, здатних генерувати автономну волю такого «договірному суб'єкта» поза сферою вольової діяльності

його учасників, що означає поряд із цим також й організаційну незавершеність систем такого виду та нездоланий брак обсягу властивої їм дієздатності. Тому, на нашу думку, організаційно-договірні утворення, які основані у формі договору про спільну діяльність, не наділені повною правовою суб'єктністю, а володіють лише її окремими ознаками. Однак, з іншого боку, така складна договірна конструкція створює для її учасників можливість оптимальної за певних умов консолідації ресурсів, передусім майнових, часто або неможливої, або небажаної до здійснення в інший легальний спосіб. А вирішальною умовою досягнення сторонами договору про спільну діяльність бажаної для них мети є складна правосуб'єктна цілісність, властива договірному утворенню такого виду загалом. Окремі правосуб'єктності учасників охоплюються нею як елементи, здатні підтримувати єдину енергію цілого. Образно кажучи, у разі простого товариства виникає правосуб'єктний майновий фонд, наділений власною метою та специфічною формою волі, які скріплюють правосуб'єктності його учасників у єдине ціле (що, до речі, близько до концепції юридичної особи як «цільового майна», яку ще в XIX ст. розвивали німецькі цивілісти А. Брінц, Є.І. Беккер та інші вчені та яка істотно мірою втілена в положеннях Господарського кодексу (далі – ГК) України [10, с. 39, 45]).

Важливим є питання про види організаційно-господарських договорів, що дають змогу виникати колективним утворенням, які наділені складною й водночас незавершеною формою правосуб'єктності, оскільки вони позбавлені статусу юридичної особи. У ГК України ми не знайдемо відповіді на це питання, оскільки законодавець у ньому лише загально окреслює контур інституту організаційно-господарського договору, вказуючи, що організаційно-господарські зобов'язання суб'єктів можуть виникати з договору та набувати його форми (ч. 3 ст. 176), а також визначаючи видову специфіку укладання організаційно-господарських договорів (ст. 186). У Кодексі не наведено переліку та визначальних характеристик організаційно-господарських договорів; також відсутнє детальне регулювання їх різновидів (за винятком невеликої глави 40 «Концесії»). Відповідно, ідентифікація того чи іншого договору як організаційно-господарського здійснюється зусиллями галузевої доктрини, скерованої на аналіз спеціальних актів господарського законодавства. Зокрема, до організаційно-господарських найчастіше зараховують договір про спільну діяльність, договори у сфері державно-приватного партнерства, засновницькі договори тощо.

На нашу думку, не всі організаційно-господарські договори можуть слугувати правовою формою для виникнення та діяльності утворень з ознаками складної правосуб'єктності. З викладеного вище зрозуміло, що родовим інститутом договірної права, яким передбачається створення колективу осіб, наділеного ознаками правосуб'єктності, є інститут договору про спільну діяльність. Інші договірні конструкції, здатні виконувати таку юридичну функцію, є більшою чи меншою мірою специфічними видовими імплементаціями договору про спільну діяльність. Зокрема, мова може йти про види самого договору про спільну діяльність (правові положення про договір без об'єднання вкладів учасників і договір простого товариства викладені в главі 77 ЦК України), засновницький договір (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства»), договір про створення товариства (ст. 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), договір, на підставі якого акціонери узгоджують свої дії щодо набуття домінуючого контрольного пакету акцій (ст. 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства»), договір про спільну діяльність у рамках державно-приватного партнерства (ст. 5 Закону України «Про державно-приватне партнерство») тощо. Саме в таких договірних утвореннях виникає феномен складного поєднання особливих правосуб'єктностей учасників, який має надіндивідуальну щодо них природу, однак не досягає завершеного формату правосуб'єктності юридичної особи.

Звернемося до аналізу складної правосуб'єктності, властивої договірним господарським об'єднанням, які підлягають державній реєстрації. Мова йде про промислово-фінансові групи (далі – ПФГ), а також про технологічні парки (далі – технопарки). Для таких утворень є характерним те, що властива їм правова суб'єктність постає своєрідним правовим агрегатом, який поєднує в собі правосуб'єктні ознаки простого товариства й об'єднання підприємств. Зокрема, установчою основою їхньої діяльності є організаційно-господарські договори (специфічні види договору про спільну діяльність), однак, на відміну від простих товариств та інших подібних договірних колективів, ПФГ й технопарки реєструються як суб'єкти права, а функції управління ними виконують юридичні особи, імперативно визначені їх «керівними органами» законом і наділені для цього спеціальною компетенцією.

Правове становище ПФГ в нашій країні довгий час регулював Закон України «Про промислово-фінансові групи» від 21 листо-

пада 1995 р., який майже не здобув практичного застосування й скасований у 2010 р. До речі, у спеціалізованих публікаціях доречно відзначається, що неофіційний статус робить наявні в економіці фінансово-промислової групи непрозорими та неконтрольованими, що їх цілком влаштовує, а головна проблема стосовно узгодження інтересів фактично існуючих фінансово-промислових груп і національних інтересів не вирішується [11, с. 23].

Належить відзначити, що поняття промислово-фінансової групи (чи, як в інших країнах, фінансово-промислової групи) охоплює багато різноманітних форм інтеграції фінансового та промислового капіталу, включаючи транснаціональні корпорації, які є дуже відмінними від тієї, що запропонована українським законодавцем.

Правовою основою діяльності ПФГ законом визначалася так звана Генеральна угода про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ, в істотних умовах якої серед іншого повинні були бути вказані головне підприємство ПФГ та президент ПФГ (за посадою ним визнавався керівник головного підприємства). Характерно, що, згідно з імперативним приписом закону, головне підприємство ПФГ наділялося повноваженнями на реалізацію кінцевої продукції ПФГ, сплату відповідних податків і представництво інтересів ПФГ в Україні та за її межами. Отже, модель складної правосуб'єктності, що була передбачена законодавцем для ПФГ, передбачала її ієрархічну договірну субординацію, у якій одна зі сторін договору виконувала функції керівного центру (тобто забезпечувала дієздатність такого договірного утворення, по суті, як її органу управління). Для наочності відзначимо, що в законодавстві деяких пострадянських країн раніше передбачалося (Республіка Білорусь) і передбачається дотепер (РФ) створення у фінансово-промислових групах вищого керівного органу – ради керуючих із представників усіх її учасників.

Рішення про затвердження Генеральної угоди одночасно з рішенням про реєстрацію ПФГ приймав Кабінет Міністрів України. Тим самим установлювався статус ПФГ як правосуб'єктного утворення, що повинно було реєструватися, а також реорганізуватися та припинятися згідно з правилами, встановленими в ст. ст. 6 і 7 Закону України «Про промислово-фінансові групи». Подібний порядок здійснення реєстраційних і трансформаційних процедур характерний для юридичних осіб (зокрема для об'єднань підприємств).

Правоздатність ПФГ в Україні, на відміну від співтовариств, оснований на договорах про спільну діяльність, була надзвичайно звужена законом, що, до речі, послугувало однією з головних причин їх відсутності в економіці нашої країни. Зокрема, ПФГ могли бути створені лише для реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, затверджених законами або постановами Верховної Ради України. Крім цього, невинуватно обмежувалося також і суб'єктне коло учасників ПФГ.

Беручи до уваги вирішальну роль головного підприємства в забезпеченні діяльності ПФГ, а також зважаючи на публічні обмеження її діяльності, законодавець диспозитивно окреслював деліктоздатність учасників ПФГ. Зокрема, згідно з ч. 5 ст. 2 Закону України «Про промислово-фінансові групи», головне підприємство ПФГ та її учасники не несли відповідальності за зобов'язаннями один одного, якщо інше не було обумовлене двосторонніми договорами, гарантіями чи Генеральною угодою.

У доктрині господарського права ПФГ кваліфікувалася як організаційно-правова форма інтеграції промислового й фінансового капіталу, покликана зберегти технологічні ланцюжки в промисловості, а не сприяти інвестиціям і перерозподілу власності. При цьому інститут ПФГ не ототожнювався з інститутом договору про спільну діяльність чи з інститутом холдингової групи, однак визнавався близьким до об'єднання підприємств у формі асоціації. Деякі дослідники взагалі вважали ПФГ особливим видом об'єднання підприємств [12, с. 86–88, 107, 114].

У свою чергу, відповідно до ст. 1 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», технопарк утворює група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів. Їх метою є створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій і забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції. Отже, про наявність у технопарків складної правової суб'єктності свідчать єдина мета об'єднаних у його складі юридичних осіб, ведення ними спільної організаційної та інноваційної діяльності, існування необхідної нормативно-правової бази й, що важливо, наявність локальної установчої основи для діяльності такого утворення (відповідного організаційно-господарського договору). Єдину волю, яка центрує техно-

парк у цілісне суб'єктне утворення, виявляє, а також забезпечує її реалізацію так званий «керівний орган технологічного парку» – юридична особа, один із учасників технологічного парку, який від імені учасників технопарку відкриває спеціальний рахунок технологічного парку та на якого за договором покладені функції поточного керівництва діяльністю технопарку (у тому числі щодо оформлення проектів технологічного парку, використання коштів його спеціального рахунка, представлення інтересів учасників технопарку в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, укладання відповідно до законодавства договорів від імені технологічного парку тощо).

Належить визнати, що модель складної правової суб'єктності, властива ПФГ та технопаркам (тобто договірним господарським об'єднанням, які підлягають державній реєстрації), дійсно є близькою до тієї моделі правосуб'єктності, що передбачена законом для об'єднання підприємств, однак не тотожна останній. Тому зараз звернемося до розгляду питання про те, як специфіка правової суб'єктності об'єднання підприємств відображена в юридичній науці та господарському законодавстві.

Згідно з ч. 1 ст. 118 ГК України, об'єднанням підприємств є «господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань». А в ч. 4 цієї статті зазначається, що об'єднання підприємств є юридичною особою [13], що відтворює позицію, сформульовану українським законодавцем ще в 1991 р. в Законі України «Про підприємства в Українській РСР». Визнання об'єднання підприємств юридичною особою слугує формальною підставою для його визнання в доктрині, зокрема, цивільного права так званою «складною юридичною особою» [14, с. 122]. На наш погляд, у складі юридичної особи в силу її цілісної організаційної природи не можуть бути наявними інші юридичні особи; специфічні законодавчі винятки із цього правила є вкрай рідкісними та лише підтверджують його.

На користь вищевикладеного свідчить як історичний, так й іноземний досвід правового регулювання різноманітних видів об'єднань підприємств. У літературі відзначено, що в дореволюційній Росії союзи підприємств, включаючи трести й синдикати, не мали статусу юридичної особи. У сучасному німецькому корпоративному праві концерни та інші об'єднання юридичних осіб не визнаються юридичними особами. Лише деякі

пострадянські держави (РФ, Казахстан) зберегли за об'єднаннями підприємств статус юридичної особи, але в дуже обмеженому переліку (союзи та асоціації) [15, с. 53–54].

Проте текстуальний виклад ч. 1 ст. 118 ГК України засвідчує важливий правовий стан, у якому перебуває об'єднання підприємств: воно існує як господарська система в складі декількох юридичних осіб, саме наявність у такої системи складної правової суб'єктності й послугувала для законодавця підставою для визнання її господарською організацією «у складі двох або більше підприємств». На нашу думку, об'єднання підприємств, сприйняте не як одинична юридична особа (асоціація, корпорація, консорціум чи концерн), а саме як система, що охоплює множини господарських організацій, має бути визначене утворенням, яке наділене складною правовою суб'єктністю. Формулюючи нормативну тезу, що об'єднання підприємств є юридичною особою, законодавець має уточнити, що цей статус властивий тій окремій господарській організації, яка виконує повноваження організаційного та керівного центру об'єднання, є суб'єктом господарювання з відповідною компетенцією, однак не охоплює своєю організаційною структурою всіх його учасників.

У холдингових систем, як і в об'єднань підприємств, спостерігається складна та незавершена у своєму становленні колективна «юридична особистість», однак дещо іншого типу. Нагадаємо, що холдингові групи виникли в кінці XIX ст., ставши реакцією великих корпорацій і їх об'єднань на антимонопольні зусилля урядів США та інших країн. Як вважається, холдинги демонструють поєднання спеціалізованого корпоративного контролю з боку їх корпоративного центру (холдингової компанії) та значної свободи діяльності підпорядкованих центру, однак повністю правосуб'єктних юридичних осіб. На наш погляд, саме тому спосіб функціонування властивої їм складної правосуб'єктності є скоріше координативним, аніж субординаційним.

Згідно із законодавством України, холдингова компанія – це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» [16]). Володіючи так званім «корпоративним пакетом» акцій (часток, паїв) інших підприємств, що перевищує 50 відсотків їхніх статутних капіталів чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність під-

контрольних підприємств, реальні холдингові компанії постають як суб'єкти права зі спеціальною (або навіть виключною, як у випадку банківських холдингових компаній) правосуб'єктністю. Отже, властива холдинговій компанії правосуб'єктність забезпечує виконання нею функцій організаційного центру холдингової групи як деякого цілісного поєднання господарських організацій, скріпленого єдиним управлінським контролем. Ті корпоративні відносини, що виникають у внутрішньому просторі групи між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами, чітко охоплюються поняттям організаційно-господарських відносин, яке міститься в ч. 6 ст. 3 ГК України («організаційно-господарськими є відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю») [13].

Сучасне корпоративне законодавство України (попри часто обґрунтовану критику) досить повно й загалом несуперечливо регулює питання набуття, реалізації та припинення корпоративних прав усіх видів, а також речових прав на акції, даючи холдинговим утворенням правові можливості для ефективного становлення й функціонування, тобто правоздатність холдингів також забезпечена загалом адекватно. Тому існують підстави для висновку, що міра повноти складної господарської правосуб'єктності холдингової групи, порівняно зі складною правосуб'єктністю групи договірного походження, є більш значною, відповідно, холдинги можна ідентифікувати як утворення з незвершеною, тобто з частковою, правовою суб'єктністю. Ця теоретична позиція зафіксована в доктрині господарського права й отримала в ній досить переконливу аргументацію [17, с. 122–130].

Корисно порівняти між собою риси правосуб'єктності холдингових компаній та об'єднань підприємств. На наш погляд, холдингова група та об'єднання підприємств за формою є своєрідними правосуб'єктними «антиподами», наділеними дзеркально зворотними типами організації та функціонування характерної для них обох складної правової суб'єктності. Інститут об'єднання підприємств є правовою формою поєднання самостійних суб'єктів права з метою їх наступного самоуправління за адміністративним принципом. Натомість правова форма холдингової групи передбачає або здобуття нового, або реструктуризацію вже наявного контролю, ґрунтується такий контроль на корпоративному принципі. Останній, у свою чергу, забезпечується юридичним

стрижнем ринкової економіки, а саме правом приватної чи публічної власності (на акції, частки, паї).

Зважаючи на викладене вище, юридична природа так званого «холдингу за контрактом», що відомий праву Німеччини, не відповідає власне його «холдинговій» назві. Як зазначається в літературі, у таких договірних об'єднаннях домінуюча компанія має право давати обов'язкові до виконання інструкції адміністративним органам іншої компанії, що стосуються управління нею [18, с. 26]. Отже, компанія, яка директивно впливає на сферу діяльності підпорядкованих їй господарських організацій, діє шляхом адміністративного, а не корпоративного управління. У разі імплементації інституту «холдингу за контрактом» у право України таке утворення належить ідентифікувати як специфічний вид об'єднання підприємств, яке без державної реєстрації діє на основі відповідного організаційно-господарського договору.

Завершуючи виклад, підкреслимо вирішальне значення методологічних здобутків загальної теорії права в дослідженні «живих» правових явищ, наявних у найбільш складній сфері правового буття, якою є суб'єктність учасників реальних правових відносин. Свого часу І. Кант справедливо вказував, що система, як «контур цілого, повинна передувати частинам», а для її досягнення вимагається метод [19, с. 5]. Логіка розгортання закономірностей, що реалізується у величезних за обсягом масивах комунікацій суб'єктів права, часто буває неочевидною на рівні практики (тобто у сферах часто непослідовної правотворчості й достатньо неоднозначного правозастосування). Ґрунтовні методологічні перешкоди для отримання дійсно системної, а не статистичної істини притаманні також й емпіричному науковому пошуку, нагромаджені результати якого опрацьовуються розрізненими між собою галузевими доктринами. У такій ситуації вирішальне значення для здобуття належного наукового результату стосовно конкретного предмета, яким серед інших є явище складної правосуб'єктності, має послідовне об'єднання всіх рівнів теоретичного та практичного опанування правової дійсності під егідою й у єдиному «контурі» загальної теорії права – фундаментальної юридичної науки, озброєної належними методологічними засобами, включаючи відповідну систему категорій. Дослідження було спробою втілення саме такого підходу.

Перспективами подальших розвідок теми публікації є більш поглиблені теоретико-порівняльні дослідження правової суб'єктності, властивої різним суб'єктам права.

Висновки

Отже, на основі викладеного вище можемо резюмувати таке:

1. Складна правосуб'єктність є широко розповсюдженим правовим явищем, яке властиве різноманітним об'єднанням суб'єктів права. Ця форма існування правосуб'єктності позбавлена визначеної галузевої локалізації та наявна в усіх галузевих секторах правової реальності. Тому правосуб'єктні об'єднання осіб (фізичних і/чи юридичних), які діють у сфері господарювання, є лише одним із прикладів носіїв складної правової суб'єктності, однак достатньо характерним.

2. Складна господарська правосуб'єктність властива, зокрема, таким об'єднанням осіб, як утворення, що діють на основі організаційно-господарських договорів (просте товариство й інші договірні об'єднання осіб, які ґрунтуються на підставі тих чи інших видів договору про спільну діяльність), договірним об'єднанням осіб, які підлягають державній реєстрації (раніше ПФГ, зараз технологічні парки), об'єднанням підприємств, утворенням, які ґрунтуються на відносинах корпоративного контролю (холдинговим групам). При цьому заданий законодавцем поточний формат реалізації складної правосуб'єктності, властивий об'єднанням підприємств, іноді приводить доктрину до помилкового сприйняття їх як так званих «складних юридичних осіб». Положення ГК України, що слугують формальною юридичною підставою для таких тверджень, потребують виправлення.

3. Аналіз прикладних законодавчих реалій дає підстави для висновку, що господарське законодавство України загалом адекватно й у кореспонденції з позиціями загальної теорії права врегульовує правовідносини, що виникають у зв'язку з функціонуванням господарських систем, наділених складною правовою суб'єктністю, що, очевидно, пояснюється необхідністю реального правового забезпечення об'єктивної практики ведення господарської діяльності. Однак відповідні правові положення мають інструментальний характер, а тому позбавлені понять, які б могли надати їм більшої міри системності («складна правова суб'єктність», «незавершена правова суб'єктність», «правосуб'єктне утворення» тощо).

4. Аналіз господарської доктрини дає підстави для висновку, що специфіка складної господарської правосуб'єктності в цій галузевій науці відображена фрагментарно та вивчена недостатньо. Зокрема, правосуб'єктність, властива ПФГ, технопаркам, об'єднанням підприємств і холдинговим групам, не зна-

йшла свого належного дослідження та не здобула визначення родової totoжності й чіткого видового розмежування, хоча теоретичні та прикладні дослідження цих інститутів господарського права за іншими напрямками ведуться постійно й досить жваво.

Список використаних джерел:

1. Віхров О.П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 512 с.
2. Кравець І. Суб'єкти організаційно-господарських повноважень у структурі господарських систем. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 2 (12). С. 88–93.
3. Мілаш В.С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: монографія / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ, 2014. 227 с.
4. Попадинець Г. Господарський договір в системі господарського права: поняття, правова природа та ознаки. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 136–141.
5. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред. В.С. Щербини. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 528 с.
6. Белянєвич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
7. Резнікова В.В. Правове регулювання спільної господарської діяльності в Україні: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 280 с.
8. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: в 2 т. Москва: Статут, 2006. Том 1: Договоры о займе, банковском кредите и факторинге. Договоры, направленные на создание коллективных образований. 736 с.
9. Колянковська Т. Організаційний цивільно-правовий договір: поняття та правова природа. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 182–187.
10. Прилуцький Р. Основні теорії юридичної особи та їх вплив на розвиток організаційних форм суб'єктів господарювання. *Юридична наука*. 2013. № 3. С. 35–49.
11. Павленко Н. Перспективи розвитку ПФГ в економіці України. *Вісник НТУ «ХПИ»: збірник наукових праць*. 2010. № 64. С. 21–24.
12. Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: монографія / за ред. М.К. Галантича. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2005. 224 с.
13. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
14. Гражданское право Украины: учебник для вузов системы МВД Украины: в 2 ч. Харьков: Ун-т внутр. дел; Основа, 1996. Часть 1 / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др.; под ред. проф. А.А. Пушкина, доц. В.М. Самойленко. 440 с.
15. Лукач І.В. Правове становище холдингових компаній: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
16. Про холдингові компанії в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 34. Ст. 291.
17. Ібрагімова Н.В. Правовий статус холдингів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Вінниця, 2015. 217 с.
18. Уманців Ю. Холдингові механізми інтеграції підприємств. *Ринок цінних паперів України*. 2011. № 3–4. С. 23–33.
19. Кант И. Трактаты и письма. Москва: Наука, 1980. 712 с.

У статті освітлюється сутність явлення «сложная правовая субъектность», очерчується круг її носителів, а також досліджується питання, в якій мірі погоджуються між собою в ключових моментах, з однієї сторони, концепції загальної теорії права, що стосуються цього явлення, а з другої – положення господарсько-правової доктрини і сучасного господарського законодавства. Локальним предметом дослідження являється правосуб'єктність, властива об'єднанням осіб, діючих у сфері господарювання.

Ключевые слова: правовая субъектность, правоспособность, деликтоспособность, дееспособность, простая правовая субъектность, сложная правовая субъектность, правосубъектность объединения лиц.

In the article is considered an essence of the phenomenon of “complex legal subjectivity” as well as the circle of its carriers is outlined. The author explores the question of the extent to which are agreed upon in the key points the concepts of the general theory of law concerning above mentioned phenomenon, on the one hand, and, on the other hand, the provisions of the economic-legal doctrine and modern economic legislation. The concrete subject of the study is the legal subjectivity inherent in the associations of persons acting in the field of economic activity.

Key words: legal subjectivity, legal capacity, delictual capacity, active capacity, simple legal subjectivity, complex legal subjectivity, legal subjectivity inherent in associations of persons.